

วิชาการเมืองการปกครองไทย

การเมืองการปกครองไทยสมัยจารีต

การปกครองยุคอาณาจักรโบราณ

ก่อนการสถาปนาอาณาจักรสุโขทัย ประเทศไทยมีการปกครองลักษณะนครรัฐ ลักษณะเป็นอาณาจักรโบราณ
กระจายตัวทุกภูมิภาค

มีอาณาจักรใหญ่คือ อาณาจักรมอญ และอาณาจักรเขมรมีอิทธิพลต่อภูมิภาค

การเมืองสมัยสุโขทัย

ในอดีต สุโขทัยมีการปกครอง จากจารึกวัดศรีชุม (ศิลาจารึกหลักที่ 2) กล่าวถึง สุโขทัย ไว้ว่า พ่อขุนศรีนาวนำถม กษัตริย์แห่งศรีสัชนาลัย-สุโขทัย มีพระราชโอรส คือพ่อขุนผาเมือง และพระยาคำแหงพระราม

- พ่อขุนผาเมือง ปกครองเมืองราด + พระนางสุขรเทวี(สิงขรเทวี) พระราชธิดาของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 (พ.ศ. 1724-1760)แห่งเมืองพระนคร (กัมพูชา)

ได้รับพระบรมราชโองการ และได้รับพระราชทานนาม ว่า กมรเตงอัญศรีอินทรบดินทราทิตย์

- พระยาคำแหงพระราม ปกครองเมืองสองแคว

-
- เมื่อสิ้นพ่อขุนศรีนาวนำถม กลุ่มขอม (หรือสพาด) ไชยญลัมพง ได้เข้ายึดเมืองศรีสัตนาลัย-สุโขทัยไว้ พ่อขุนผาเมืองและพ่อขุนบางกลางหาว แห่งเมืองบางยาง ร่วมกันสู้รบขับไล่ขอมสพาดไชยญลัมพง และขยายเมืองให้ใหญ่ขึ้น

***สถาปนา สุโขทัย พ่อขุนบางกลางหาว เฉลิมพระนาม “พ่อขุนศรีอินทราทิตย์”

พ่อขุนผาเมือง กลับไปครองเมืองรัตตามเดิม

จารึกวัดศรีชุม

-
- เมื่อสิ้นรัชสมัยของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 อาณาจักรเขมรเสื่อมอำนาจลง เป็นปัจจัยที่ทำให้สุโขทัยเริ่มมีอำนาจและขยายบ้านเมือง ประกาศเป็นเอกราชจากอำนาจของเขมร ราวพ.ศ.1800 อาณาจักรสุโขทัย มีราชวงศ์พระร่วง โดย พ่อขุนศรีอินทราทิตย์ มีพระราชโอรสสำคัญ ได้แก่ พ่อขุนบาลเมือง และพ่อขุนรามคำแหง

-
- สุขุขทัยมีความเจริญรุ่งเรืองมากที่สุดในสมัยพ่อขุนรามคำแหง
 - วิธีการขยายอำนาจของสุขุขทัย
 - การใช้กำลังทหาร
 - ความสัมพันธ์ทางเครือญาติ

ความเสื่อมอำนาจหลังสิ้นพ่อขุนรามคำแหง

- หลังพ่อขุนรามคำแหงสวรรคต สุโขทัยสูญเสียอำนาจปกครองดินแดนต่าง ๆ
- ต่อมา รัชสมัยของพระมหาธรรมราชาที่ 1 (พญาลิไท พ.ศ. 1890-1912) ใช้หลักพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องมือในการปกครอง แต่อาณาเขตการปกครองไม่กว้างขวางเท่าพ่อขุนรามคำแหง

สุโขทัยเสียเอกราช ตกเป็นประเทศราชของอาณาจักรอยุธยา ราวพ.ศ.1921 ตรงกับรัชสมัยพระบรมราชาธิราชที่ 1 (ขุนหลวงพะงั่ว)

สลับกับการได้รับเอกราช

จนถึงสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช แห่งอยุธยา สุโขทัยถูกแบ่งเป็น 2 ส่วน คือ

- เมืองพิษณุโลก —มีพระมหาธรรมราชาที่ 1 บรมपाल ปกครอง
- เมืองกำแพงเพชร -มีพระยาราม ปกครอง

-
- -เมื่อพระมหากษัตริย์ที่ 1 บรมपाल ที่ปกครองเมืองพิษณุโลก สวรรคต ราวพ.ศ.1981
 - ตรงกับรัชสมัยสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 2 (เจ้าสามพระยา พ.ศ.1967-1991) พระองค์ทรงให้ **พระราชโอรส** ไปปกครองสุโขทัย คือ **พระรามาเสวร ต่อมาขึ้นครองราชย์ พระนาม พระบรมไตรโลกนาถ (พ.ศ.991)**เท่ากับ ผนวกสุโขทัยเป็นส่วนหนึ่งของอยุธยา

รูปแบบการปกครองของสุโขทัย

- ระยะเวลา ระบบการปกครองแบบพ่อขุน
ระยะต่อมา ระบบการปกครองแบบธรรมราชา

-
- การปกครองแบบพ่อปกครองลูก ในระยะต้น มีคำเรียกผู้ปกครอง ว่า พ่อขุน
ความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์กับประชาชน ลักษณะ พ่อปกครองลูก
หน้าที่พ่อขุน คือ ดูแล ทำนุบำรุงรักษาความสงบเรียบร้อย ในอาณาเขตที่ปกครอง
รวมถึงการวินิจฉัยและตัดสินข้อพิพาทของพลเมืองและลงโทษผู้กระทำความผิด

และส่งเสริมพระพุทธศาสนาให้ประชาชนมีศีลธรรมอันดี

วัดมหาธาตุ

การปกครองแบบธรรมราชา เป็นลักษณะของกษัตริย์เปลี่ยนแปลงจากพ่อขุนเป็นระบบที่กษัตริย์ ทำหน้าที่เป็น
พระราชาที่ใช้หลักธรรมของพระพุทธศาสนาปกครอง โดยใช้หลักทศพิธราชธรรม จักรวรรดิวัตร เป็นสำคัญ

****คตินิยม คือการมีบุญญาบารมี เป็นพระโพธิสัตว์ ทำหน้าที่ นำพาประชาชนไปสู่นิพพาน (ในสมัยพญาลิไท ที่
ระบุนในศิลาจารึกวัดป่ามะม่วง จ.สุโขทัย)

เจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ หรือทรงดอกบัวตูม

อิทธิพลศิลปะสุโขทัยไปยังอาณาจักรล้านนา

เสริมความรู้

- https://www.damrong-journal.su.ac.th/upload/pdf/81_7.pdf

กษัตริย์สุโขทัย

- 1 พ่อขุนศรีอินทราทิตย์
- 2 พ่อขุนบานเมือง
- 3 พ่อขุนรามคำแหง
- 4 พระยาเลอไทย
- 5 พระยารัษฎา
- 6 พระมหาธรรมราชาที่ 1 (ลิไทย)
- 7 พระมหาธรรมราชาที่ 2
- 8 พระมหาธรรมราชาที่ 3 (ไสยลือไทย)
- 9 พระมหาธรรมราชาที่ 4 (บรมपाल)

ระบบการบริหารแผ่นดิน

- **ราชธานี** คือเมืองหลวง เป็นที่ประทับของพระมหากษัตริย์ เป็นศูนย์กลางการปกครองของอาณาจักร เศรษฐกิจ รวมถึงความรุ่งเรืองทางศิลปวัฒนธรรม
- **เมืองลูกหลวง หรือ หัวเมืองชั้นใน** ห่างจากเมืองหลวงเป็นระยะเวลาเดินทางประมาณ 2 วัน

เมืองลูกหลวงตั้งอยู่รอบราชธานี ทั้ง 4 ทิศ

- ทิศเหนือ คือ เมืองศรีสัชนาลัย (สวรรคโลก) เป็นส่วนหนึ่งของจังหวัดสุโขทัย
- ทิศตะวันตก คือ เมืองนครชุม (ซากังราว) จังหวัดกำแพงเพชรปัจจุบัน
- ทิศใต้ คือ เมืองสระหลวง จังหวัดพิจิตรปัจจุบัน
- ทิศตะวันออก คือ เมืองสองแคว จังหวัดพิษณุโลกปัจจุบัน
- (ความสำคัญของเมืองลูกหลวง เป็นเมืองที่เชื้อพระวงศ์ที่ใกล้ชิด ได้รับการแต่งตั้งให้ปกครอง)

-
- เมืองพระยามหานคร เป็นหัวเมืองชั้นนอก ห่างจากราชธานี ดังนั้นพระมหากษัตริย์แต่งตั้งผู้เหมาะสมเพื่อดูแลหัวเมืองชั้นนอก และดูแลประเทศราช

กฎหมายสุโขทัย

- กฎหมายสมัยสุโขทัย

- กฎหมายสมัยสุโขทัยก็คือ หลักธรรมและจารีตประเพณีในสังคม มีลักษณะเป็นแบบกฎหมายชาวบ้าน คือเป็นกฎหมายที่เกิดขึ้นจากเหตุผลธรรมดาของสามัญชนหรือสามัญสำนึก เป็นความรู้สึกผิดชอบชั่วดีที่เกิดจากการประพฤติปฏิบัติติดต่อกันมาเป็นเวลานาน หลักฐานที่สะท้อนให้เห็นกฎหมายบางประการในสังคมสุโขทัยปรากฏในศิลาจารึก เช่น เรื่องระบบกรรมสิทธิ์
- “...สร้างป่าหมากป่าพลูทุกแห่ง ป่าพร้าวก็หลายในเมืองนี้ ป่าลางก็หลายในเมืองนี้ หมากม่วงก็หลายในเมืองนี้ หมากขามก็หลายในเมืองนี้ ใครสร้างได้ไว้แก่มัน...”
- การตกทอดทรัพย์สินของบุคคลซึ่งมีลักษณะเป็นกฎหมายมรดก“...ไพร่ฟ้าหน้าใส ลูกเจ้าขุนผู้ใดแล ล้มตาย หายกว่า เย่าเรือนพ่อเชื้อ เลือค้ำมันข้าง ลูกเมียเยี่ยข้าว ไพร่ฟ้าข้าไท ป่าหมาก ป่าพลู พ่อเชื่อนมันไว้แก่มันสิ้น...”
- เรื่องราวร้องทุกข์“...ในปากประตูมีกระดิ่งอันหนึ่งแขวนไว้หั้น ไพร่ฟ้าหน้าปกกลางบ้านกลางเมือง มีถ้อยมีความเจ็บท้องข้องใจ มันจะกล่าวถึงเจ้าถึงขุนบ่ไร้ ไปสั่นกระดิ่งอันท่านแขวนไว้ พ่อขุนรามคำแหงเจ้าเมือง ได้ยินเรียก เมื่อถามสวนความแก่มันด้วยชื่อ ไพร่ในเมืองสุโขทัยนี้จึงชม...”

จารึกวัดพระมหาธาตุ วัดสระศรี ศิลปจารึกกฏหมายลักษณะโจร พุทธ
ศตวรรษที่ 19-20

การปกครองสมัยอยุธยา ถึง รัชกาลที่ 5

ระบบคักดินา

- ระบบคักดินา คือ การจัดระเบียบโครงสร้างของคนในสังคมเพื่อประโยชน์ทางเศรษฐกิจ

“คักติ” หมายถึงฐานะหรือชนชั้นของคนในสังคม ได้แก่ ชชาติกำเนิด ตำแหน่งหน้าที่ซึ่งเป็นบรรดาคักติ

“นา ” หมายถึง ที่ดิน ที่นา อันเป็นปัจจัยพื้นฐานการผลิต ทำให้เกิดผลผลิต สร้างความมั่นคงร่ำรวย

ทำเนียบศักรัตินา

- ทำเนียบศักรัตินา ปรากฏใน พระไอยการตำแหน่งนาพลเรือน และ
พระไอยการตำแหน่งนาทหารหัวเมือง

เชื่อกันว่าประกาศใช้ในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ
และชำระขึ้นใหม่ในสมัยรัชกาลที่ 1

พราหมณ์กับพระราชพิธี เช่น ลิลิตโองการแช่งน้ำ

การปฏิรูปการปกครอง

จตุสมภ์ หมายถึงหลักการบริหารบ้านเมือง 4 กรม

(จตุแปลว่า สี่ ส่วนสดมภ์แปลว่า หลัก)

กรมเมือง(เวียง) เจ้ากรมคือ ขุนเมือง

กรมวัง ขุนวัง

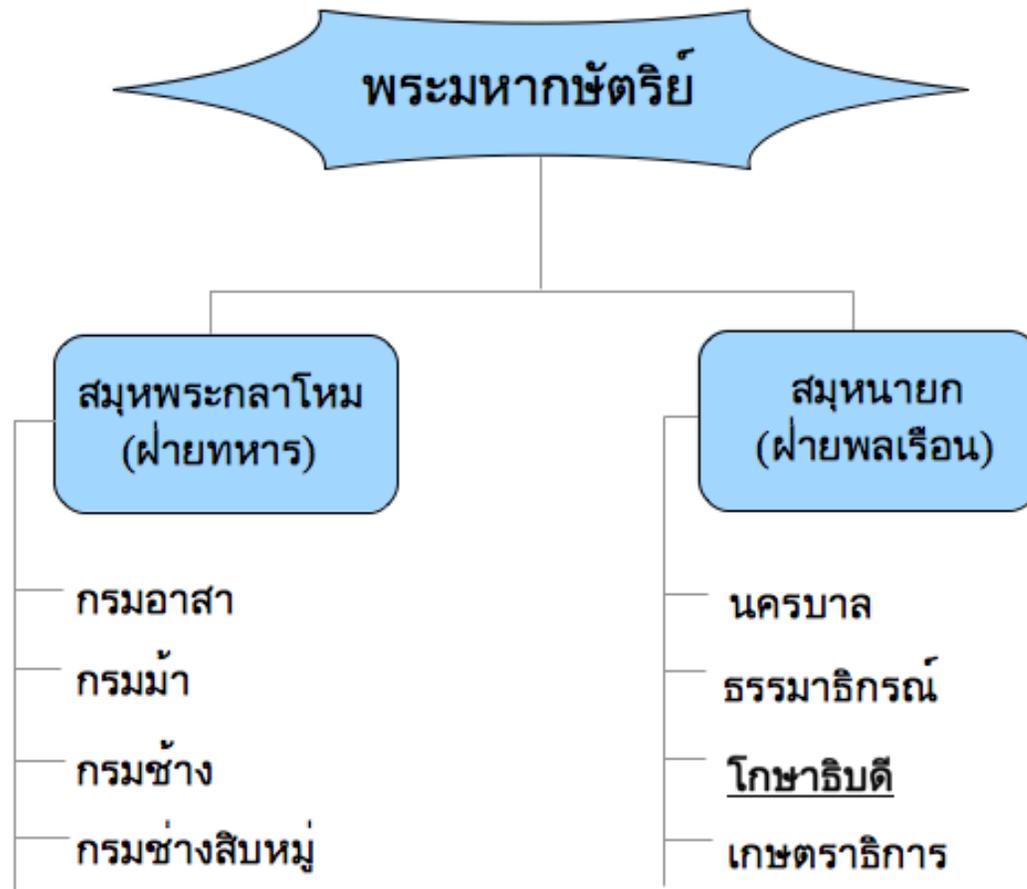
กรมคลัง ขุนคลัง

กรมนา ขุนนา

อ้างอิงภาพจาก ประวัติกระทรวงการคลัง

https://

33591.h

การแย่งชิงราชสมบัติ

ปัญหาการแย่งราชสมบัติของกรุงศรีอยุธยา เกิดขึ้น 15 ครั้ง

- เกิดในกลุ่มพระบรมวงศานุวงศ์กับพระมหากษัตริย์ 10 ครั้ง
- เกิดจากพระมหากษัตริย์กับขุนนาง 5 ครั้ง

** ปัญหาการแย่งราชสมบัติ เป็นปัญหาการเมืองภายใน ที่ส่งผลต่อความเข้มแข็งอยุธยา สาเหตุการแย่งชิงอำนาจเกิดจากปัจจัยต่างๆ คือ

สาเหตุการชิงราชสมบัติ

1. อำนาจของพระมหากษัตริย์
2. ความบกพร่องของระบบมุลนาย-ไพร่
3. ข้อบกพร่องของการปกครอง

1. อำนาจของพระมหากษัตริย์

ตำแหน่งพระมหากษัตริย์เป็นตำแหน่งสูงสุดของการปกครองที่มีอำนาจบริหารและทรัพย์สินสมบัติอันมหาศาล

สถานภาพของอยุธยา คือ พระเจ้าแผ่นดิน

เจ้าชีวิต

สมมุติเทพ

ฯลฯ

การควบคุมพระราชอำนาจ มิให้ถูกล้มล้างอำนาจ

ได้แก่

- มีกฎหมายเทียบบาล คือกฎหมายกำหนดโทษกบฏที่มีความผิดและรับโทษร้ายแรง เช่น ริบราชบาตร ฆ่าเสียทั้งโคตรหรือฆ่าเจ็ดชั่วโคตร

- การนำระบบเทวราชา เพื่อให้กษัตริย์มีพระราชอำนาจล้นพ้น

กำหนดพระราชพิธีถือน้ำพิพัฒน์สัตยา

- ส่งเสริมประโยชน์แก่ผู้จงรักภักดี หรือพระราชนานประโยชน์ ได้แก่ ที่ดิน ทรัพย์สินตอบแทนในรูปแบบต่าง ๆ

2. ความบกพร่องของระบบมูลนาย-ไพร่

ระบบมูลนาย-ไพร่ เป็นระบบควบคุมกำลังพลโดยพระมหากษัตริย์ทรงพระราชทานไพร่ให้กับเจ้านายเชื้อพระวงศ์ และขุนนาง เพื่อใช้แรงงาน(ตอบแทนด้านผลผลิตตามยศ ตำแหน่ง และศักดินา)

เพราะไม่มีระบบเงินเดือนพระราชทานให้

ไพร่ทุกคนต้องสังกัดมูลนาย

ผู้ใดไม่มีสังกัดจะไม่มีสิทธิทางศาล/ ไม่มีสิทธิคุ้มครองทางกฎหมาย

ไพร่จึงเป็นฐานอำนาจแก่พระราชวงศ์/ ขุนนาง

ความพยายามแก้ไขปัญหากำลังคน

- มีการออกกฎหมายบังคับให้มูลนายแจ้งจำนวนไพร่ในสังกัดให้ราชการทราบ เรียกว่า “บัญชีทางว่าว”

มีการลักเลก เพื่อกำกับสังกัดของไพร่ มีกรมสุรัสวดี

ในทางปฏิบัติ- มีการปิดบังจำนวนไพร่ที่แท้จริง เช่น ไพร่หลวงต้องทำงานแก่ราชการซึ่งเป็นงานหนัก
มากทำให้หนีไปเป็นไพร่สมแก่ขุนนาง/เจ้านายจำนวนมาก

3. ข้อบกพร่องของระบบการปกครอง

รูปแบบการปกครองของอยุธยา

ระยะที่ 1 อยุธยาตอนต้น (ก่อนสมัยพระบรมไตรโลกนาถ)

ระยะที่ 2 อยุธยาตอนกลาง-ตอนปลาย

(สมัยพระบรมไตรโลกนาถและสมัยพระเพทราชา)

ระยะที่ 1 อยุรยาตตอนต้น (ก่อนสมัยพระบรมไตรโลกนาถ)

- อยุรยาตตอนต้น ใช้รูปแบบการปกครองหัวเมือง โดยมี

1. ราชธานีเป็นศูนย์กลางอำนาจ
2. เมืองลูกหลวง พระโอรสปกครอง (เพื่อป้องกันราชธานี)และฝึกหัดพระโอรส
3. เมืองชั้นนอก
4. ประเทศราช

ปัญหา คือ เมื่อผลัดแผ่นดิน กษัตริย์องค์ใหม่ครองราชย์อ่อนแอ

เมืองลูกหลวงที่เข้มแข็งมักจะแย่งชิงราชสมบัติเสมอ

ระยะที่ 2 ยุทธยาตอนกลาง-ตอนปลาย (สมัยพระบรมไตรโลกนาถ ถึง สมัยพระเพทราชา)

การปฏิรูปในสมัยพระบรมไตรโลกนาถ

ปัญหาเดิมคือ การแย่งอำนาจระหว่างพระราชโอรส ในการปกครองลูกหลวงเพราะมีกองทัพเข้มแข็งมักยกทัพมาชิงราชสมบัติ

การปฏิรูปคือ พระบรมไตรโลกนาถ ทรงยกเลิกระบบเมืองลูกหลวง ให้ขุนนางปกครองแทน(ตั้งอำนาจรวมศูนย์ที่กษัตริย์)

*** แต่งตั้งขุนนางมีอำนาจสูงสุด คือ สมุหกลาโหม (ทหาร)

และสมุหนายก (พลเรือน)

ข้อสังเกตเรื่องการขึ้นทะเบียนไพร่

การทำบัญชีไพร่ จะขึ้นบัญชีทั้งชายหญิงและพระ เพื่อให้ทราบจำนวน

เพศหญิงจะต้องทำบัญชีบุตรที่เกิดมาว่าจะสังกัดกรมกองใด (ปกติบุตรที่เกิดมาใหม่จะสังกัดกับบิดา ยกเว้นบุตรที่หาบิดาไม่ได้ จะขึ้นกับกรมของมารดา

เด็กอายุ 3-4 ปี(บางทีก็อายุประมาณ 9 ขวบ) ต้องขึ้นบัญชี

เมื่อฉกรรจ์จะสักเลก (อาจสักที่ข้อมือ บ่า คอ หน้าแข้ง)เพื่อระบุสังกัด

(ถ้าพิการจะสักพิการ)

ถ้าอายุครบ60 ปีหรือมีบุตรรับราชการแทน จะสักชรา(ต้องมีบุตร 3 คน)

ข้อยกเว้นการสักเลก

ผู้มีศักดินา 400 ไร่ขึ้นไป **ไม่ต้องสักเลก**

แต่จะลงรายละเอียดในเอกสาร

ชวนคิด

- ปัญหารวมศูนย์อำนาจไว้ที่ส่วนกลาง มีข้อดีอย่างไร
- พฤติกรรมการปรับตัวของอำนาจการเมืองไทยยุคจารีต มีลักษณะใด
- ภาคประชาชนและแรงงาน มีความเป็นอยู่อย่างไร
- วิเคราะห์จุดเด่นและด้อยของโครงสร้างการเมืองไทยยุคจารีต
- ชาวต่างชาติเกี่ยวข้องกับการเมืองไทยหรือไม่ อย่างไร

กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับคุณสมบัติขุนนาง

พระราชกำหนดในสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ได้กำหนดคุณสมบัติผู้ที่จะเป็นขุนนาง ประกอบด้วยคุณวุฒิ 4 ประการ

- 1. ชาติวุฒิ (ชาติกำเนิด)
- 2. วัยวุฒิ (31 ปีขึ้นไป)
- 3. คุณวุฒิ (มีความรู้ฝ่ายทหารพลเรือนอย่างชำนาญ)
- 4. ปัญญาวุฒิ (มีความชาญฉลาดสามารถแก้ไขปัญหาต่างๆ ได้)

กบฏไพร่ สมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์

ข้อมูลอ้างอิง วารสารศิลปวัฒนธรรม (ออนไลน์)

https://www.silpa-mag.com/history/article_63887

